

● استاد محترم آقای محیط طباطبائی پس از تشکر، در این فرصت مفتنم می‌خواهم درباره ابوریحان بیرونی و شخصیت و آثار او صحبت کنیم، اولین سؤال من این است که به نظر شما شخصیت و موقعیت تاریخی ابوریحان در چه خطوطی شکل می‌گیرند؟

استاد محیط :

ابوریحان بیرونی یکی از مفاخر بی‌نظیر عالم بشریت است که افتخار انتساب او به ایران و پیروی او از دین و آئین اسلام او را از ارتباط با جوانب دیگر دور نمی‌سازد. شخصیتی است کم‌نظیر و کسانیکه از نظر علم و فکر و اثر بتوانند به پایه او برسند در میان هزارها دانشمند مسلمان اعم از ایرانی یا غیر ایرانی شاید از شماره انگشتان یک‌دست تجاوز نکنند. در زمانیکه او زندگی می‌کرده است تمدن و فرهنگ اسلامی بکمال خود رسیده بود و هرچه از علوم یونانی و سریانی به عربی نقل شده و در دسترس مسلمانان قرار گرفته بود از طرف دانشمندان مورد درس و بحث و تحقیق قرار گرفته و دیگر از این حیث کمبودی در زمینه حکمت و علم اسلامی احساس نمیشد.

ابوریحان در رکاب سلطان محمود به هند رفت و در آنجا افقی تازه از دانش و بینش انسانی یافت و نخستین کسی است که دنیای خارج را با حکمت و دانش مردم هند قدیم بطور مستقیم مربوط ساخت. صرف نظر از برخی ترجمه‌ها، کتاب تحقیق ماللهند، او دریائی است از فرهنگ و دانش هندی که متأسفانه تا کنون بفارسی نقل نشده است.

● آیا ابوریحان کتابی بزبان فارسی هم تألیف کرده است؟

استاد محیط: ابوریحان کتابی در مقدمات علم نجوم دارد که از نظر علمی چندان اهمیت فوق‌العاده ندارد از این کتاب دو متن عربی و فارسی باقی مانده است که معلوم نیست کدام زودتر برشته تألیف در آمده است. *رسان جامع علوم انسانی* منقولاتی که قدما از نسخه عربی کرده‌اند در آثار نجومی بزرگان قدیم دیده می‌شود ولی نسخه فارسی آن چندان مورد توجه قدما نبوده است تا چند سال پیش که به همت و تصحیح آقای جلال‌الدین همایی استاد دانشگاه تهران بچاپ رسیده و در دسترس عموم قرار گرفته است. قضا را انتشار متن عربی در لندن مدتی بعد از انتشار متن فارسی صورت گرفت که فعلاً هر دو متن خوشبختانه در دست‌ارباب اطلاع قرار دارد. نام این کتاب: «التفهیم لاوائل صناعة التنجیم» است.

● درباره زندگی ابوریحان بیرونی چه نظری دارید؟ آیا دانش اندوزی این عنصر میتواند در صدر موضوع داوری قرار گیرد؟

استاد محیط: ابوریحان یکی از سودمندترین و پربرکت‌ترین زندگانی‌ها را داشته و از آغاز عمر تا حینی که در بستر مرگ افتاده بود و انتظار نفس آخر را می‌کشید، آنی از آموختن نوشتن، درس‌دادن و ترجمه کردن فارغ نبود.

ابوریحان در خوارزم بدنیآ آمده و چون از مردم حومه شهر بوده چنانکه قدما نوشته‌اند او را بیرونی می‌گفته‌اند مدتی را در خوارزم بوده و بعد به جرجان (گرگان و گنبد کاوس کنونی) انتقال یافته و سپس به غزنین (در افغانستان کنونی) رفته و تا پایان عمر در آنجا بسر می‌برد.

زمان سلطان محمود و سلطان مسعود و سلطان مودود در ادراک کرده‌است. در عمری که متجاوز از هفتاد بوده آثار متعددی در علوم مختلف و فنون گوناگون نوشته که در آن میان کتابهای: «آثار الباقیه» و «قانون مسعودی» او از معروف‌ترین و معتبرترین کتابهای تقویم و نجوم و ریاضی عالم اسلام محسوب می‌شود.

مسائلی که او در این کتابها طرح کرد، غالباً در آثار هم‌زمان و مقدم بر او نظیر ندارد.

● فلسفه و ایدئولوژی و روش فکری ابوریحان بیرونی به نظر شما در کدام شاخه‌ها ممتاز می‌گردند؟

استاد محیط: ابوریحان به اعتبار اینکه یک عالم ریاضی بوده پس در حکمت همواره رعایت منطق قیاس را بیش از جوانب دیگر منطق می‌کرده‌است ولی اشتغال او به مسائل مختلف تاریخی و ادبی و طبیعی همه ابواب فکر و فلسفه اسلامی را به روی او گشوده و در غالب مسائل و ابواب فلسفی شریک به بحث و تحقیق بوده‌است.

در فهرست کتابهای او اسامی رسالات متعددی را می‌نگریم که نمایندهٔ وسعت تفکر و تعقل اوست.

● نقش سازنده ابوریحان در فلسفه اسلامی و مکاتب فکری ایران چیست؟

استاد محیط - اصولاً باید متوجه این معنی بود که مبنای فکر و عمل قدما با آنچه امروز معمول و مرسوم است تفاوت بینی داشته‌است مثلاً مکاتب فلسفی قدیم در شرق از مکاتب قدیم یونانی در نامگذاری پیروی می‌کرد و از میان مکاتب معروف یونانی مکتبی که قائم بوجود ارسطو بود در ایران دارای نفوذ بیشتر شد.

ابوریحان هم مانند ابن‌سینا و فارابی از تبعیت این مکتب برکنار نبود ولی باید متوجه بود که ابوریحان در درجه اول عالم ریاضی و منجم زمان خود بلکه همه زمانهای پیش و پس از خود محسوب می‌شده‌است.

ما نمیتوانیم به آن ناحیه از فکر و استنباط و تعلقات ذهنی ابوریحان توجه پیدا بکنیم که آثار او نمیتواند آنها را بما معرفی بکند و بفرض اینکه نامه‌هایی در میان او و ابن سینا راجع به برخی مسائل و قضایای فلسفی ردوبدل شده باشد چون متکی به متون مستقلی از او نیست باید آنها را جنبه فرعی زندگانی عقلی ابوریحان بشمار آورد و آنچه که شخصیت ابوریحان را از روی آثار موجود او میتواند بهتر معرفی کند همانا کتابهای نجومی اوست که «قانون مسعودی» و «آثار الباقیه» چشم و چراغ آنها محسوب می‌شود.

ابوریحان در مسائل نجومی و ریاضی بر همه معلومات زمان خود راجع به ریاضی و نجوم احاطه داشته و هیچ چیز از دسترس بحث و درس او بیرون نمانده است بنابراین کسی میتواند بحق درباره ابوریحان سخن بگوید که مطالب علمی او را در آثار الباقیه و قانون مسعودی بر استادی آموخته باشد و به حل مشکلات موجود آن پی برده باشد.

متأسفانه از یکصد و سی سال پیش بدینطرف متدرجاً معرفت معاصران ما نسبت به آثار ابوریحان و سایر نویسندگان ریاضی و نجومی معروف سلف کاهش پیدا کرده و روز بروز کمتر و در نتیجه ابوریحان از ما دورتر می‌شود.

اقدام یونسکو در برگزاری جشن هزارمین سال تولد ابوریحان را میتوان گفت نشانه حق شناسی و بزرگداشتی است که عالم علم و تمدن امروز به این شخصیت علمی بی نظیر می‌گذارد.

از قرار معلوم در غالب کشورهای اسلامی، این بزرگداشت در مقیاسهای قابل ملاحظه‌ای بر گزار خواهد شد ولی توجه خاصی که دولت ایران به توسعه مجال برگزاری می‌ذول داشته سزاوار تقدیر است و امیدواریم این جشن علمی با کمال شکوه و جلال بر پا گردد و کسانی که در آن شرکت می‌کنند به ارائه نواحی مختلف فکری و شخصیت ابوریحان موفق گردند.

● آیا از ابوریحان اثری هم بزبان فارسی ترجمه شده است؟

استاد محیط : صرف نظر از کتاب «التفهیم» که ترجمه فارسی آن منسوب به خود ابوریحان است دو کتاب دیگر از او بفارسی نقل شده است یکی کتابی که در علوم طبیعی که ۶۰۰ سال پیش در هند بفارسی نقل شده و دیگری کتاب «آثار الباقیه» اوست که معروف بود علیقلی میرزای اعتضاد السلطنه به کمک ملا علی محمد اصفهانی منجم ترجمه‌ای از آن فراهم کرده که هرگز این ترجمه تا کنون دیده نشده است ولی ترجمه‌ای که آقای اکبر دانا سرشت قاضی عالی دادگستری بفارسی در سی و اندی سال قبل انتشار داد از قرار معلوم در این ایام با رفع نقائص و مزید زواید در دست چاپ و انتشار است.

● در پایان این بحث بفرمائید آیا مشکلات و نقائصی هم در کار ابوریحان وجود دارد؟

استاد محیط : چنانکه در جوابهای قبلی گفته شد کار اساسی ابوریحان ریاضی است و همه مشکلاتی که در کار ابوریحان وجود داشته و وجود دارد مربوط به کارهای ریاضی اوست. میدانیم که علم ریاضی کمتر از طب و طبیعی دستخوش تحولات اساسی شده ولی با وجود این تحول و تکامل یافته و هرچیزی بسوی کمال خود حرکت میکند مسائل استخراجی راجع به ستارگان و آلات و ادوات نجومی که اسطرلاب در صدر آنها قرار داشته و تسطیح کره که امروز از نظر ترسیم نقشه‌های زمینی و فلکی بحد کمال خود رسیده اینها همه در دنباله کار ابوریحان قرار دارد و نقائص کار او را علمای بعد تا آنجا برطرف ساخته‌اند که امروز اسطرلاب را یاد کتاب : «الاستیعاب» ابوریحان میتوان یافت و یا در موزه‌های آثار تاریخی و بجای آن تلسکوپ‌های عظیم بر قلل جبال اروپا و امریکا مشکلات کار ابوریحان را رفع و حل می‌کند!

● متشکریم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

● کتابخانه تخصصی ریاضی

پرتال جامع علوم انسانی

۱۰۹
 این کتاب در دسترس است
 در صورت نیاز به کتاب
 می‌توانید به آدرس
 تهران، خیابان
 دانشگاه تهران، پلاک
 ۱۰۹، مراجعه کنید.
 شماره تلفن: ۰۲۱-۸۸۸۸۸۸۸۸
 آدرس پستی: ۱۱۱۱۱۱۱۱